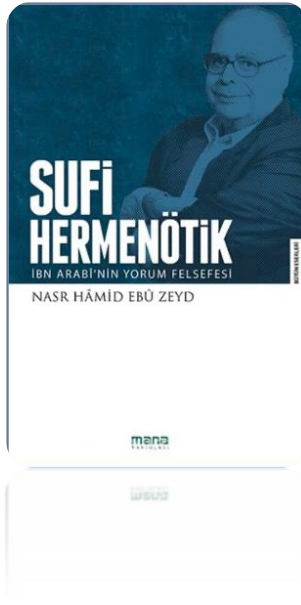

Sufi Hermenötik İbni Arabi'nin Yorum Felsefesi

Nasr Hamid Ebu Zeyd, çev. Semih Ceyhan, Mana Yayınları,
İstanbul 2018.

Hatice Çalışkan*

Âlem büyük insan, insan ise küçük âlemdir. s.168

İnsan; varlığı, var oluşu, evreni ve kendisinin bu var oluş içindeki yerini anlama ihtiyacı içindedir. Eser, kendini tanıma ve varlığının ifade ettiği anlamı keşfetme yolunda İbn Arabi özelinde meseleyi ele almaktır. Müellif, 1943'te Mısır'ın Tanta Şehrine bağlı Kuhâfe köyünde doğmuştur. İlk ve orta öğreniminin ardından İhvan-ı Müslimin'in faaliyetlerine katılmıştır. Teknik lise sonrası Kahire Üniversitesi Arap Dili bölümünden 1972'de mezun olmuştur. 1976'da yüksek lisans tezini tamamlamıştır. 1981'de *Felsefetü't-te'vil: Dirase fi te'vili'l-Kur'an inde Muhyiddin*

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, hatca11132@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7499-1116

Arabi başlıklı teziyle doktor unvanı almış, 1987'de doçent olmuştur. 1985-1989 yılları arasında Japonya'nın Osaka Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmıştır. 1992'de Kahire Üniversitesi'ne başvurduğunda *Nakdü'l-hıtabi'din* isimli çalışmasındaki görüşleri nedeniyle profesör unvanı alması engellenmiş, mürted ilan edilmiştir. İspanya'ya sonra da Hollanda'ya gidip yerleşmiştir. Endonezya ziyaretindeki rahatsızlığı üzerine Kahire'ye götürülmüş, 5 Ekim 2010'da vefat etmiş, doğduğu kasabaya defnedilmiştir.

Eserin ön sözünde, Ebu Zeyd'in yüksek lisans tezi olan *Kadiyyetü'l-mecâz fi'l-Kur'an inde'l-Mutezile* (Mutezile'ye göre Kur'an'da Mecaz Sorunu) isimli çalışmasında, mecazın kelimelerin elinde Kur'an ayetlerini, Kur'an ve akli deliller arasındaki vehmi çelişkiyi açıklamak için kullanıldığını belirtilmektedir. Böylece yazar düşünce ve dinî metin arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu ikisinin doğasını inceleyip ortaya çıkan sorunları araştırmak için tasavvufi alana yönelmiştir. İlk çalışmasında yorumcunun metne boyun eğdirildiğini düşünürken metnin yorumcu üstündeki etkisinin göz ardı edildiği düşüncesindedir. Ebu Zeyd'e göre yorumcu metin ilişkisi birinin diğerine galip geldiği bir ilişki değildir. Burada karşılıklı etkileşime dayalı bir ilişki vardır. Bu nedenle İbn Arabî'nin düşüncelerinin ontolojik ve epistemolojik incelemesinin, kutsal metnin özellikleriyle, çeşitli anlam seviyelerinin ele alınmasının kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir (ss.7-8).

Ebu Zeyd'e göre bir metni yorumlamak, metinden kişinin istediği sonucu çıkarması anlamını taşımamaktadır. Yorumcu kendisi ile metin arasındaki zamansal ve kültürel farkı göz ardı etmemelidir. Bu sebeple o, tefsirde nesnel bulunduğu, kişinin görüşlerinden etkilenmeden bilgi elde edildiği için tevile üstün tutulmasını doğru bulmayarak klasik görüşü eleştirmektedir. Bu eleştiriden yol çıkararak yorum sorununun incelenmesinin İslam felsefesini daha iyi anlamamıza sebep olacağını söylemektedir. Buradan ilerleyerek İbn Arabî'yi çalışma sebeplerinden de bahsetmektedir. Bu sebeplerden biri İbn Arabî'nin İslam tarihindeki rolüdür. Diğer sebep ise eserlerini incelemenin bir yorum problemi doğurmasıdır. Bu nedenledir ki İbn Arabî,

kendinden önce veya sonra gelenleri anlamamıza yardımcı olacaktır (ss.13-20).

Müellif, İbn Arabî'nin görüşlerinin başka araştırmacılar tarafından nasıl yorumlandığına da yer vermiştir. Özellikle oryantalistlerin İbn Arabî'nin görüşlerini panteizmle bir tuttuklarını, Afifi gibi bazı Müslüman kişilerin de oryantalistlerin görüşlerini benimsediğini söylemektedir. Panteist olduğunu söyleyenlerin aksine İbn Arabî'ye göre Allah ile âlem arasında bir ayrım vardır. Ona göre İbn Arabî'nin panteist olarak algılanması metnin yorumlanmasındaki hatadan kaynaklanmaktadır. Bu hata İbn Arabî'nin fikirlerinin yanlış anlaşılmasına sebebiyet vermiştir (ss.20-43).

Üç ana bölümden oluşan eserin ilk bölümünde; berzah-ı a'lâ da denilen mutlak hayal, ulûhiyyet, amâ, külli hakikatın hakikati, Hakikat-i Muhammediye ele alınmaktadır. Ulûhiyyet; âlemde etkin olan ilahi isimlerin toplamıdır. Amâ, varlıkların bilkuvve bulunduğu imkan halinin mertebesidir. Hakikat-i Muhammediye ise Allah ile insan arasında aracıdır. Daha sonra emir âlemi, külli akıllar, ilk akıl, lehv-i mahfuz ve tabiat gelmektedir. Emir âlemi de mutlak hayal âlemi ile halk arasında aracılık yapmaktadır. Emir âleminde sonra arş ve külli cisim gelmektedir. Bunlar emir âlemi ile şehadet âlemi arasında aracılık yapmaktadır ve arş, kürsî, atlas feleği ve sabit yıldızlar feleği burada bulunmaktadır. Bu âlem emir ve şehadet âlemi arasında aracılık yapmaktadır ve bu ruhi ve tabii yönlerden eşit oranda olmaktadır. Bu âlemden sonra da İbn Arabî'nin varlık tasavvurunun dördüncü kısmına gelmektedir. Yedinci semadan ilk semaya daha sonra da arza doğru hareket eden yedi felek bu kısımda bulunmaktadır. Arzda ise insan yaşamaktadır. İnsan tabii ve ruhi âlemleri kendisinde toplamıştır ve ilahi tecellilerin de en mükemmeli olan küçük âlemdir. Son olarak şehadet âleminde bahsedilmektedir. Bu bölümde ayrıntılarıyla bahsedilen berzahın temel görevi iki taraf arasında zatiyle bir araya getirmek, birleştirmektir. Berzahlar karşıtlar arasında birleştirme görevi görmektedir. Bu, grinin siyah ile beyaz arasında birleştirilmesi gibi düşünülmemelidir. Berzahlar şeyler arasındaki ayrımı ortaya çıkarmaktadır. Berzahın görevi iki şey arasında ayırmak ve iki şey arasında aracılık yapmaktır. Berzah akli bir tasavvurdur. Tüm ikilikleri birbirinden ayırır. Berzahın aklılığı

nedeniyle bu kavramların Allah ile âlem ayrımını ortaya koyan soyut tasarımlar olduğu unutulmamalıdır. (ss.47-122).

İkinci bölümün başlığı yorum ve insandır. İnsanın tecelligâh yönüyle varlık mertebesinin sonuncusu ve en yücesi olduğu söylenmektedir. İnsanın diğer varlık mertebeleriyle ilişkisi açıklanmaktadır. Bu çerçevede insan ve âlem arasındaki genel benzerliklere değinilmiştir. Benzerliklerinin yanı sıra insanın diğer varlıklardan farkı epistemik hayal gücü ile açıklanmaktadır. Hayal, duyu ile düşünce arasında yer alan nefis gücüdür. Bu güç insanın zahir yönünü aşip batın manalarına ulaşmasını sağlamaktadır. Hayal gücüne sahip insanın önemi, tecelligâhın sonu olmasından kaynaklanmaktadır. İnsan hem ilahi isimlerin hem de dış âlemin hakikatini kendinde toplayan bir varlıktır. Farklı varlık mertebelerinin her biri kendisine özgü bir ilahi isimle zuhur ederken insan, bütün ilahi isimlerin kendisinde zuhur ettiği bir varlıktır. Böylece var oluş dairesi insanla tamamlanır. Âlem büyük insan, insan ise küçük âlemdir. Âlemin Allah'ın suretinde olması ancak insanın varlığı ile mümkündür. İnsan varlığı olmadan âlem ruhsuz bedene benzemektedir. Oysa insan âlem olmadan da Allah'ın suretidir. Burada karşımıza insan-ı kâmil kavramı çıkmaktadır. İnsan-ı kâmil, ilahi ve kevnî suretlerin şahsında tam ve yetkin bir şekilde toplandığı kişidir. Kişi sadece zahiri, bedeni, yönüyle meşgul olursa bu onun batınından uzaklaşmasına, kalbinin kirlenmesine neden olur. Kalbi kirlenen, paslanan insan marifete ulaşamaz. Bunun için kulun amacı kalbini kirden arındırarak Rabbine ulaşmak ve suretinin hakikatini bilmek olmalıdır. Bu ise insanın maddi tabiatından sıyrılıp ihtiyari ölüme ulaşmasıyla ortaya çıkmaktadır. Mârifet bu yolla elde edilmektedir. Ölmeden önce ölmenin yolu mücadele, çokça amel, şeriata uymak ve halvettir. Yine de en sonunda kul ne kadar gayret etse de ilahi tecellinin kalbine ve batınına yönelmesine muhtaçtır (ss.166-219).

Kemâl mertebesine ulaşan insanın Kur'an'la ilişkisi son bölümde anlatılmıştır. İbn Arabi bütün varlıkların Allah'ın kelimeleri, işaretleri olduğunu söyler. Âlem büyük insansa İnsan-ı kâmil de varlık hakikatini kendinde toplayan küçük âlemdir. Bu sebeple insan-ı kâmil toplayıcı kelimedir. Dolayısıyla insan Hak ile halk, zahir ile batın arasında toplayıcı berzah konumundadır.

Kur'an da Hak ile insan arasında berzahtır. Kur'an bâtin boyutu ile her an ariflerin kalbine inmektedir. Ulûhiyete ve âleme ait bütün hakikatler Kur'an'da toplanmıştır. Kur'an'ın kelimelerinin bâtin manaları simge ve işaretleri sufinin elde ettiği marifet ile açıklığa kavuşur. Peygamber ve arifler sahip oldukları bilgi ile Kur'an'ı pek çok seviyede derin bir şekilde anlayabilirler. Arif, Kur'an'ın zahirini tahkik edince varlığın hakikati kendisine açılır. Sufi, kendi miracında ne kadar derinleşirse kutsal metnin derinlikleri de kendisine o kadar aşikâr olacaktır. Böylece kişi en sonunda Kur'an'ı varlıktan işitir ve varlığı da Kur'an'da müşahede eder hale ulaşır. Marifeti elde eden sufiler, diğer insanlardan farklı olarak, Allah'ın kelamını işitmelerini engelleyen nefsanî hastalıklara sahip değildirler. Bu nedenle arifler Kur'an'ın anlam imkânlarına daha fazla vukûfiyet kesb edebilmektedirler. Arif, varlık Kur'an'ını okuyabilen kişidir. Varlığın bütünü Allah'ın kelimeleri olarak görür. Varlıktaki tüm sözleri Allah'ın sözü şeklinde anlar (ss.279-298).

Eser, ihtiva ettiği konu ve dil nedeniyle konuya aşina olmayanlar için anlaşılması güç bir metne sahiptir. Bu güçlüğün çeviride nispeten aşıldığını söylemek mümkündür. Kaynakça açısından zengin bir içeriğe sahip kitapta öncelikle İbn Arabî'nin eserlerine yer verilmiştir. Dizin kısmı, konuya ilgi duyan araştırmacılara kolaylık sunmaktadır. Eseri Türkçeye kazandıran Ceyhan'a ve okurla buluşturan Mana yayınlarına teşekkür ediyor, Nasr Hamid Ebu Zeyd'i rahmetle anıyoruz.